

HISTÓRIA ŽILINY

1208-2008

Mgr. Peter Štanský

Žilina od ranného stredoveku mala predpoklady, aby na jej území vzniklo stredisko severozápadného Slovenska. Mala výhodnú polohu, ležala na križovatke dôležitých ciest a troch riek. Z roku 1208 už máme prvú písomnú zmienku o území Žiliny. Strediskom budúceho mesta bol priestor okolo dnešného námestia, kde bol strážny hrad a ako podhradie tu existovala prinajmenšom od 13. st. slovanská osada a farský kostol. V okolí mesta bolo ďalej 6 menších osád, ktorých duchovným centrom bol Kostol sv. Štefana, postavený okolo r. 1230. Rozvojom remesiel a obchodu v tomto priestore boli vytvorené predpoklady pre vznik mestského zriadenia. K vzniku mesta došlo po príchode nemeckých hostí z poľského Tešína na konci 13. st.

Prvé mestské privilégium mesto dostalo ešte od **Arpádovcov** okolo r. 1290. Z r. 1312 je už prvá správa o Žiline ako meste. Z r. 1321 je prvé zachované mestské privilégium, ktoré dostalo mesto od kráľa **Karola Róberta**. Vtedy sa stala Žilina opäť kráľovským majetkom. Mesto sa stalo strediskom remesiel, obchodu a právnym strediskom pre široký okruh obcí severozápadného Slovenska, ktoré sa riadili žilinským (nemeckým) právom. Žilinskí mešťania zakladali mnohé obce na Považí, v Turci a na Kysuciach. Tým prispeli k dovŕšeniu osídľovania tejto časti Slovenska. Žilinský právny okruh bol najväčší na Slovensku. Aj v samotnej Žiline bol dedičný richtár, ktorý okrem vlastníctva pôdy na Frambore získal od r. 1352 Krásno nad Kysucou s územím až po hranice s Poľskom a s Moravou.

Odvolacím miestom pre Žilinu bol do r. 1369 Tešín. Na príkaz panovníka prevzala Žilina od r. 1384 práva mesta Krupina. Toto pôvodom nemecké právo z Magdeburgu bolo v r. 1378 prepísané v nemčine do *Žilinskej knihy*, do ktorej aj v ďalších rokoch písali záznamy zo zasadnutí dvanásťčlennej mestskej rady. Tie boli písané v nemeckom, latinskom a v slovenskom jazyku. Záznam z r. 1451 je vôbec prvým záznamom v mestských knihách na Slovensku, ktorý je napísaný v slovenskom jazyku, a preto má veľký význam pre dejiny nášho národa. Významná pre náš národ je listina kráľa **Ludovíta I.** z r. 1381 známa pod názvom Privilégium pre žilinských Slovákov. Touto listinou kráľ počas svojho pobytu v Žiline v máji 1381 riešil sociálne, hospodárske, ale najmä národnostné spory medzi žilinskými Slovákami a Nemcami, ktoré vyplynuli z úsilia Nemcov nepripustiť do mestskej rady Slovákov.

Rozhodnutie kráľa o rovnakom zastúpení Slovákov a Nemcov v mestskej rade odôvodnil kráľ tým, že Slováci mali toto právo oddávna, čiže od založenia mesta a tvoria v meste i v jeho okolí väčšinu.

Koniec 14. a začiatok 15. st. boli obdobím rozvoja mesta. Mesto patrilo kráľovi. Malo vlastné správne i súdne orgány a právo voliť si farára. V r. 1397 dostalo oslobodenie od platenia pohraničného cla, čo podporilo obchod so zahraničím, najmä obchod so súknom. V r. 1405 dostala Žilina príkaz na vybudovanie hradieb.

Na prelome 15. a 16. st. však mesto prestalo byť kráľovským majetkom a stalo sa majetkom Strečnianskeho panstva ako zemepánske mesto. Zachovalo svoje mestské práva, ktoré v hospodárskej sfére ešte rozšírilo. Takto postupne získalo právo usporiadať šesť jarmokov a trhy. Druhá polovica 16. a 17. st. sa stali obdobím rozkvetu mesta. Od r. 1665 do 1717 tu vydávala rozličné knihy kníhtlačiareň rodiny **Dadanovcov**. Významnou udalosťou bola synoda evanjelickej cirkvi v r. 1610, ktorá položila základy cirkevnej organizácie evanjelikov na území dnešného Slovenska.

Po požiari v r. 1521 sa zmenila architektúra námestia, ktoré dostalo renesančný charakter. Veľký význam pre rozvoj kultúry, školstva a duchovnej sféry malo pôsobenie jezuitov od r. 1685 a františkánov od r. 1704. V prvej polovici 18. st. postavili budovy svojich kláštorov a kostolov.

Žilina síce bola v polovici 19. st. strediskom severozápadného Slovenska, avšak jej ďalší rozvoj v daných podmienkach už nebol možný. Navyše ako dôsledok veľkých požiarov v r. 1848 a 1868 bola zničená časť mesta. Nevyhnutnou podmienkou ďalšieho rastu mesta bolo budovanie priemyslu. Stavbou železnice v r. 1872 - Košicko-bohumínskej a v r. 1883 - Považskej sa Žilina stala dopravným uzlom. Bol tu dostatok lacnej pracovnej sily, surovín - dreva, vlny, vodné zdroje atď. Po liberalizácii uhorských zákonov v r. 1848 sa do mesta prisťahovali Židia, ktorí priniesli veľký kapitál a rozvinuli tu obchod a bankovníctvo. Najväčší žilinský priemyselný podnik – súkenka-*Slovena* - začal výrobu látok v r. 1891 ako pobočka brnianskeho závodu **Karola Lovyho**. Prosperita tohto najväčšieho uhorského textilného závodu s najlepším strojným vybavením sa na začiatku 20. st. prejavila nielen v počte zamestnancov - viac ako 1700 -, ale aj vo vývoze látok do celej Európy, Ázie a do Ameriky. Chemická továreň - vtedajšia *Hungária* bola založená v r. 1892 a patrila k najväčším uhorským chemickým továrňam. Významná bola i továreň na spracovanie celulózy, začala vyrábať v r. 1905 a zamestnávala 700 ľudí.

Rozvoj priemyslu, bankovníctva, obchodu a služieb sa prejavil aj na demografickom vývoji. Kým v polovici 19. st. malo mesto len 2326 obyvateľov, v r.

1900 to bolo už 5633 a počet 10 000 dosiaholo mesto v r.1911. Zmenilo sa aj jeho národnostné a sociálne zloženie. Do čisto slovenského mesta prišli obyvatelia z ostatných častí Uhorska a z ďalších krajín. V r. 1919 sa z počtu 11 998 obyvateľov Žiliny hlásilo k maďarskej národnosti 6% obyvateľov a ku nemeckej (židia) 5%. Ku slovenskej národnosti sa hlásilo 10 313 obyvateľov. Na prelome r.1918/1919 bolo v meste *Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska* na čele s **Vavrom Šrobárom**, čo bola prvá slovenská vláda.

6. októbra 1938 v budove *Katolíckeho domu* podpísali *Žilinskú dohodu* o autonómii Slovenska. V r.1941-1945 mesto postavilo viacero stavieb, z ktorých *Mestské divadlo* sa stalo dominantou mesta. Napriek úsiliu predstaviteľov mesta tu štát v r. 1942 vybudoval sústreďovací tábor pre Židov, ktorých vyviezol najmä do Osvienčimu. 29. a 30. augusta 1944 bojovali vojaci žilinskej posádky a povstalci proti nemeckej posádke umiestenej v budove dievčenského gymnázia pri františkánskom kostole. Dňa 30. augusta 1944 Nemci obsadili mesto. Oslobodenie mesta od nemeckých vojsk uskutočnili vojská 1. česko-slovenského armádneho zboru 30. apríla 1945.

Od roku 1945 prešlo naše mesto zložitým vývojom. 30. apríla 1945 ustanovili *mestský národný výbor*, ktorý existoval až do r. 1990. Potom vznikol mestský úrad na čele s voleným primátorom. Od r. 1419 do roku 2008 malo mesto celkovo 189 najvyšších predstaviteľov – richtárov a primátorov, súčasným primátorom mesta je Ivan Harman.

Mesto po r. 1945 postupne rástlo najmä vďaka rozvoju priemyslu. Kým v r. 1940 malo len 18 813 obyvateľov, v r. 1980 to bolo už 83 016. Aj po odčlenení šiestich obcí od mesta v r. 1991 má mesto v súčasnosti vyše 86000 obyvateľov, ktorí bývajú v 19 častiach mesta. Bytová výstavba je najmä na sídliskách *Hliny*, *Vlčince*, *Solinky* a *Hájik*. Od r. 1960 je tu sídlo *Vysokej školy dopravnej*, dnes Žilinskej univerzity.

Po r. 1990 sa začala transformácia všetkých oblastí nášho života. Začala obnova mesta, najmä historického jadra, stavby nových budov a inžinierskych sietí. Vyrástli nové veľké obchodné domy. Nová výstavba priniesla i niektoré negatívne prvky do urbanizmu mesta. V r. 1994 sa vybudovala trolejbusová doprava. Dokončila sa stavba vodného diela. V blízkosti mesta vyrástol v r. 2006 závod na výrobu automobilov Kia. Demokratické premeny sa prejavili aj v duchovnej oblasti. Postavili sa kostoly na sídliskách Vlčince, Solinky a Hájik, obnovila sa sloboda vierovyznania, založili sa rozličné spolky a združenia, galérie a podobne. V r. 1996

sa stalo mesto sídlom kraja a získalo rovnaké postavenie, ako majú iné významné slovenské mestá. Historickým vývinom, tradíciami i súčasnosťou patrí Žilina nepochybne medzi najvýznamnejšie mestá Slovenska.